

De hemelse omhelzing

De gunst van het geestelijk leven in de 21^e eeuw

dr. Jos Douma,

lezing bij het 25-jarig bestaan van de Evangelische Theologische Academie
Putten, zaterdag 17 april 2010

Inleiding: hij kijkt naar mij

Een eenvoudige man uit een Frans dorpje – ik ga u een kort verhaal vertellen dat ik ergens bij Henri Nouwen heb gelezen, waar, dat weet ik niet meer¹ – een eenvoudige man uit een Frans dorpje ging elk middag rond een uur of vijf naar het plaatselijke kerkje, waar ook Henri Nouwen wel eens wat tijd doorbracht. Deze man ging dan op de voorste bank zitten tegenover de crucifix die daar hing, beeld van de gekruisigde Christus. Hij zat daar een half uur en deed niets. Na dat halve uur vertrok hij weer. Dit maakte Henri Nouwen nieuwsgierig. Op een goede dag vroeg hij, nadat de man het kerkje uit was gekomen: ‘Wat doet u daar nu eigenlijk? Het lijkt wel alsof u niks doet.’ En de man antwoordde: ‘Hij – en de man doelde op de gekruisigde Christus van de crucifix – Hij kijkt naar mij, en ik kijk naar hem, en dat is genoeg.’

‘Hij kijkt naar mij, en ik kijk naar hem.’ Dat zou een mooie definitie van spiritualiteit kunnen zijn. Er valt uiteraard veel meer te zeggen, en dat ga ik ook nog wel doen, maar dit is het eerste wat ik vanmorgen tegen u wilde zeggen u het gaat over spiritualiteit: ‘Jezus kijkt naar mij en ik kijk naar Jezus. En dat is genoeg.’

Dat is geen groots verhaal, het is niet stoer, het is niet hip, het is niet erg eigentijds of 21^e eeuws. Met een feelgoodlevensstijl en een doehetzelfreligiositeit heeft het allemaal ook weinig te maken. Want christelijke spiritualiteit is niet stoer of hip, is niet doehetzelverig of feelgoodachtig. Het is trouwens ook geen kunst en al helemaal geen kunstje waarmee de kerk gered moet worden of zo.

Nee, christelijke spiritualiteit is geen kunst. Hoezeer de ondertitel van het thema van dit congres me ook aanspreekt, omdat die ondertitel zo goed kleurt naar een eeuw waarin levenskunst hoog op de agenda van de spirituele en culturele zelfontwikkeling staat, christelijke spiritualiteit is vóór alles een gunst. Met een g dus, de g van gave, de g van genade, de g van geschenk, de g van gunnen: God gunt het ons dat we het leven in de Geest van Jezus leren kennen en ervaren. God gunt ons spiritualiteit.

¹ Wie weet in welk boek Henri Nouwen dit verhaal vertelt, mag het me vertellen, graag zelfs! Ik heb zelf in ieder geval genoten van onder meer deze boeken van Henri Nouwen, deze zo belangrijke auteur als het gaat om christelijke spiritualiteit: *De woestijn zal bloeien. Gids voor hedendaags spiritueel pastoraat*, Lannoo Tielt, zonder jaar; *Alles nieuw. Een uitnodiging tot geestelijk leven*, Lannoo Tielt, 2000; *Een levende herinnering. Dienst en gebed als verwijzing naar Jezus*, Ten Have Kampen, 2004; *Open uw hart. De weg naar onszelf, de ander en God*, Lannoo Tielt, 2006; *Spiritueel begeleiden. Gids voor de lange weg van het geloof*, Lannoo Tielt, 2008.

Spiritualiteit, christelijke spiritualiteit is de gunst van het geestelijk leven in het spoor van Jezus.² En dat geestelijk leven wordt vóór al het andere gekenmerkt door zwakheid, door ontvankelijkheid, door nederigheid en zachtmoedigheid, door je laten vinden, door een open graf waar de schaduw van een kruis op valt, door de woorden van hem die de dood overwon en zegt: ‘Je hoeft niets meer te doen, want ik heb alles al gedaan. Alles maak ik nieuw.’

Spiritualiteit komt van de andere kant

Henk ten Voorde heeft het in zijn lezing al benadrukt: spiritualiteit heeft alles te maken met Gods initiatief. Daarmee ligt wel de vraag op tafel hoe bruikbaar de term spiritualiteit nu eigenlijk is voor mensen die deel willen uitmaken van een christelijke geloofsgemeenschap. De term mag dan oude papieren hebben, oorspronkelijk zelfs in christelijke context gesmeed zijn, maar de gemiddelde evangelische of protestantse christen denkt bij spiritualiteit meteen: ‘dat is vaag en zweverig, dat heeft te maken met new age en esoterie, dat gaat over psychologische zelfontwikkeling en levenskunst, en is het ook niet een nieuwe trend in de wereld van het management?’

En het klopt allemaal. Laten we daarom op zijn minst nog eens heroverwegen of het wel zo’n gelukkige term is. Of laat ik het anders zegen: ik denk dat we moeten leren om rond de thematiek, die we vandaag de dag aanduiden met spiritualiteit – dat we moeten leren spreken in meerdere talen. En dat we die talen op elkaar in moeten laten werken. Henk ten Voorde heeft al aandacht gevraagd voor dat bronwoord: vreze des Heren, godsvrucht. En we kunnen erbij zeggen: vroomheid. Daar gaat het over in christelijke spiritualiteit: mensen die door God zijn gevonden, die de Heer vrezen, die godvruchtig willen leven en zich willen oefenen in vroomheid.

Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat een nieuwe generatie kerkgangers deze taal niet kent of herkent. Daarom moeten we ook woorden als geloofservaring, geloofsbeleving gebruiken. Geestelijk leven misschien ook. En: Jezus volgen, discipelschap. Spiritualiteit gaat over Jezus volgen, over leerling willen zijn van Gods Zoon, over wat er te ervaren en te beleven valt als God dichtbij komt en als jij dichtbij God komt.

Maar als we werkelijk relevant willen communiceren in een samenleving waarin een grote honger is naar spiritualiteit, naar bezieling, naar verdieping, dan kunnen we dat woord spiritualiteit niet missen, net zo min als uitdrukkingen als levenskunst en bezield leven. Want daar gaat het ook in het christelijk geloof over: over een manier van leven die bezieling met zich meebrengt, die spiritueel is. Christelijk leven betekent: dat je wortel schiet (het thema van de Maand van de Spiritualiteit in 2009), dat er Geestkracht en liefde stroomt, dat je eindelijk je diepste identiteit vindt. En steeds moeten we, als dit soort woorden en zinswendingen gebruiken, in het achterhoofd houden en het bij tijd en wijle ook weer expliciet maken, zoals vandaag, dat we spiritualiteit, wil ze christelijk zijn, moeten zien en ontvangen als de gave van een gunnende God die ons allang gevonden had nog voordat we hem zochten.

Eugene Peterson zegt het in een van zijn boeken waarin hij een spirituele theologie ontwikkelt zo: “Voor ons is het adjectief spiritueel, dat als term afgeleid is van de activiteit van Gods

² Aan de thematiek van spiritualiteit wijdde is zelf twee publicaties: *De ontmoeting*. 12 uren met Jezus. Retraiteboek, Kok Kampen, 2009; *Geworteld leven*. Christelijke spiritualiteit, Kok Kampen 2009.

heilige Geest, gewoonlijk de beschrijving van onze eigen stemmingen, verlangens of prestaties. Maar in werkelijkheid gaat spiritualiteit niet primair over jou of over mij. Het gaat niet over persoonlijke kracht of persoonlijke ontwikkeling. Spiritualiteit gaat over God.”³

Spiritualiteit als hemelse omhelzing

Ik wil nu nog wat meer profiel geven aan deze christelijke spiritualiteit. Dat is volgens mij ook steeds weer echt nodig, omdat het spreken over christelijke spiritualiteit in de context van veel kerkelijk leven gemakkelijk afglijdt naar enerzijds een toch weer gelijkhebberige leerstelling en anderzijds een even gelijkhebberig moralisme: ‘wij weten hoe jij moet denken en wij weten hoe jij moet leven’. Ook als we bijvoorbeeld bij het spreken over christelijke spiritualiteit steeds nogal benadrukken dat het van God komt en dat hij het initiatief heeft (en ik doe daar dus van harte in mee) – ook dan moeten we ons ervan bewust zijn dat dat een toon van superieure gelijkhebberigheid kan krijgen. En dan hebben we wel gelijk met elkaar, maar echt spiritueel is het niet meer omdat het geen bijdrage levert aan liefdevolle ontmoeting .

Henk ten Voorde heeft net al ruimhartig uiteengezet dat het in spiritualiteit om ontmoeting gaat. Ik wil daar nu graag de metafoer van de omhelzing naast zetten. Helaas heb ik dat niet zelf bedacht. Ik vond de metafoer op het omslag van een prachtig boek van Robbert E. Webber: *The Divine Embrace. Recovering the Passionate Spiritual Life*.⁴ Het boek biedt een prachtige uitwerking van waar het in christelijke spiritualiteit om gaat en het beschrijft welke crises deze spiritualiteit het hoofd heeft moeten bieden in de loop der eeuwen en voor welke uitdaging zij staat in een 21^e eeuwse context die wordt gedomineerd door new age, gnostiek, oosterse religies, een therapeutische cultuur en een narcistische preoccupatie met het eigen ego. En toch is het een mooi boek geworden omdat het niet zo mopperig is (want de toon van betogen over christelijke spiritualiteit is vaak zo waarschuwend en bezorgd omdat er zoveel gevaren op de loer liggen) en omdat het steeds weer vol vreugde terugkeert naar die basismetaphoor van de goddelijke omhelzing die ik omwille van de alliteratie maar heb omgedoopt tot ‘hemelse omhelzing’. Spiritualiteit is dat we hier op aarde omhelsd worden door de hemel, dat mensen omhelsd worden door God, de Drie-ene. Spiritualiteit is niet dat wij op zondagmorgen om een uur of half elf met elkaar zingen “Heer, u bent welkom in ons midden”⁵. Spiritualiteit is dat er een lied klinkt in de hemel, driestemmig gezongen door

³ “For us, “spiritual”, the adjective formed off the activity of God’s Holy Spirit, is commonly used to describe moods or traits or desires or accomplishments in us. The unhappy result is that the word has become hopelessly garbled. (...) Spirituality is not primarily about you or me; it is not about personal power or enrichment. It is about God.” Eugene Peterson, *Christ Plays in Ten Thousand Places. A Conversation in Spiritual Theology*, Hodder & Stoughton, London, 2005, 19.

⁴ ‘De goddelijke omhelzing. Herstel van het gepassioneerde spirituele leven.’ Meer over Robbert Webber: www.ancientfutureworship.com. Lees daar ook ‘A Call to an Ancient Evangelical Future’: http://www.ancientfutureworship.com/afw_wkshps.html. Over het thema van de spiritualiteit zegt deze ‘Call’: “We call for a catechetical spiritual formation of the people of God that is based firmly on a Trinitarian biblical narrative. We are concerned when spirituality is separated from the story of God and baptism into the life of Christ and his Body. Spirituality, made independent from God’s story, is often characterized by legalism, mere intellectual knowledge, an overly therapeutic culture, New Age Gnosticism, a dualistic rejection of this world and a narcissistic preoccupation with one’s own experience. These false spiritualities are inadequate for the challenges we face in today’s world. Therefore, we call Evangelicals to return to a historic spirituality like that taught and practiced in the ancient catechumenate.”

⁵ Opwekking 573: ‘We zijn hier bij elkaar, om de Koning te ontmoeten.’

Vader, Zoon en heilige Geest die vol liefde naar elkaar kijken en naar al die mensen op aarde die Jezus willen volgen, en zij zingen: “Jullie zijn welkom in ons midden”.

Henk ten Voorde zei: “De zoekende liefde van drie-enige God, Vader, Zoon en Heilige Geest, is de basis van de christelijke spiritualiteit.” Amen. Christelijke spiritualiteit zet in bij de drie-enige God. Maar dan wel zo dat die Drie-eenheid niet een soort evenwichtsconstructie is die ons zou moeten bewaren voor eenzijdigheden in onze geloofsbeleving (want zo beland je al snel weer in een gelijkhebbende leerstelling). Nee, het gaat erom dat woorden worden gegeven aan de ultieme en intieme liefdevolle verbondenheid die er is in de God die we door Jezus leren kennen als Vader-Zoon-Geest-God. Vader, Zoon en Geest vieren samen van eeuwigheid tot eeuwigheid het feest van de gemeenschap, van een verbondenheid die tintelt van liefde, kracht, genade, vrijheid en licht. In Jezus gaat deze liefdevolle verbondenheid open naar mensen op aarde, in een hemelse omhelzing waarin wij welkom zijn dankzij de gekruisigde opgestane.

Je leren bevinden in de hemelse omhelzing – daarover gaat het dus is christelijke spiritualiteit. Het mooie en draagkrachtige van deze metafoer ligt voor mij met name in deze drie dingen.

1. De omhelzing is helemaal gedacht vanuit de Drie-enige. Zonder gelijkhebbendheid communiceert dit beeld heel sterk dat het allemaal begint bij God en tegelijk dat het allemaal zo eindeloos liefdevol en mooi is omdat de drie-enige God zo'n heerlijke God is.

2. De omhelzing wordt door Webber ook uitgewerkt als beeld voor het allesomvattende verhaal van God. Het verhaal dat begint bij Gods schepping en Gods plan en dat via Christus' dood en opstanding toekomst heeft. De hemelse omhelzing betekent ook dat het verhaal van God het kader is waarin wij ons mogen leren voegen met ons eigen levensverhaal. Onze levensweg maakt deel uit van Gods omvattende weg door tijd en eeuwigheid. Dit is het verhaal van Gods koninkrijk.

3. De omhelzing is een metafoer waarin van meetaf aan ook op een niet-opdringerige manier de ervaringskant van spiritualiteit meeklinkt. Deze ervaringskant heeft het ook dringend nodig om ter sprake te worden gebracht in de kerk en in het christelijk geloof, met name in de door soberheid gekleurde protestantse traditie⁶, maar dan zonder op een eenzijdig gevoelsmatig en egocentrisch spoor te komen. Het zal er vooral om gaan dat er ontmoeting gebeurt en dat er in die ontmoeting iets gebeurt. En dan gaan er ook andere verhalen van welkom zijn en thuis komen mee resoneren, zoals het verhaal van de verloren zoon die welkom wordt geheten door zijn wachtende vader (Lucas 15:11-32) en van Jezus die aan het hart van de Vader rust (Johannes 1:18).

Met een variatie op de door Henk ten Voorde ter sprake gebrachte gedachte van de monnik uit de roman *Schaduwvlucht* van Mirjam van der Vegt zou ik het ter afsluiting van dit eerste deel van mijn verhaal zo willen zeggen: “God *liefhebben* is een oefening in door hem *omhelsd* willen worden”.⁷

⁶ Vergelijk opmerkingen hierover van prof. dr. Roel Kuiper in het Nederlands Dagblad van vrijdag 16 april 2010: <http://www.nd.nl/artikelen/2010/april/15/-soberheid-eredienst-roept-weerstand-op->

⁷ Henk ten Voorde in zijn lezing: “In haar roman in *Schaduwvlucht* brengt Mirjam van der Vegt die twee lijnen samen als zij een monnik laat zeggen: “God zoeken is een oefening in door Hem gevonden willen worden”.”

Excurs: Webber en ‘The Divine Embrace’

De metafoer van *The Divine Embrace* ontleent Webber aan een gebed uit het *Book of Common Prayer*:

Christ Jesus, you stretched out your arms of love
on the hard wood of the cross
so that everyone might come
within the reach of *your saving embrace*:
So clothe us in your Spirit
that we may reach forth our hands in love.
May we bring those who do not know you
to the knowledge and love of you;
Give us grace to befriend the lost, to serve the poor,
to reconcile our enemies, and to love our neighbors
so we may honor your name. Amen.

Ik wil in deze excurs enkele centrale gedachten van Webber doorgeven en zo een pleidooi voeren om christelijke spiritualiteit te leren verwoorden en ervaren als: de hemelse omhelzing. Ik geef een eigen, wat vrije vertaling van enkele centrale gedachten van Webber, *The Divine Embrace*, blz.16-23.

Het hart van de Bijbelse christelijke spiritualiteit is onze mystieke eenheid met God die door Jezus Christus tot stand wordt gebracht door de Geest. Christelijke spiritualiteit is eenvoudig gezegd: Gods gepassioneerde omhelzing van ons en onze gepassioneerde omhelzing van God. Deze twee aspecten van christelijke spiritualiteit zijn als de twee zijden van een munt – ze zijn onlosmakelijke met elkaar verbonden en kunnen niet los van elkaar bestaan.

Aan de ene kant is er het goddelijke initiatief die verwijst naar wat God doet om ons spiritueel te maken. Aan de andere kant is er ons antwoord die verwijst naar ons ontvangen van de eenheid. Deze twee zijden van de ene munt vertellen ons dat God ons spiritueel maakt en dat wij het spirituele leven leven.

Christelijke spiritualiteit is niet – zoals veelal wordt beweerd – een transcendente ervaring maar het is Gods gave van een geheroriënteerd leven dat samenvalt met Gods doel voor het leven. Ons spirituele leven is de eenheid met God die wordt beleefd in contemplatie van en participatie in Gods visie voor het leven in deze wereld.

Webber werkt zijn visie uit aan de hand van vier begrippen. De eerste twee horen bij het goddelijke initiatief: **het verhaal van God** en de **mystieke eenheid** (de bron van spiritualiteit). De andere twee horen bij het menselijke antwoord: **contemplatie** en **participatie** (de activiteit van het spirituele leven).

Gods verhaal is het verhaal van Gods doelen voor de mensheid en de wereld. God heeft ons naar zijn beeld geschapen, om in eenheid met hem te leven, om te zijn waartoe hij ons bestemd had en om te doen waarvoor hij ons had geschapen: zorg dragen voor deze wereld en er een plaats van te maken waar zijn glorie straalt.

Dit verhaal van God is het verhaal over hoe God zich met ons verenigt zodat wij met hem verenigd worden. De oude vaders spreken over God die – nadat de mens in zonde was gevallen – bezig is om de **spirituele eenheid met hem** te herstellen door zijn eigen twee handen: Jezus en Gods levengevende Geest. Spiritualiteit is daarom geen menselijke prestatie maar een door God gegeven gave. Deze gave maakt ons vrij om het leven op een nieuwe manier te zien en om het leven te leven zoals God het heeft bedoeld, in eenheid met de doelen die de Schepper en Verlosser van de wereld heeft. Webber maakt een onderscheid tussen spiritualiteit (hiermee duidt hij het initiatief van God aan: hij maakt ons spiritueel) en spiritueel leven (hiermee duidt hij het menselijke antwoord aan).

Als het waar is dat wij door God spiritueel worden gemaakt vanwege Gods eenheid met ons, dan is het evenzeer waar dat ons spirituele leven bestaat in het uitleven van Gods eenheid met ons door contemplatie en participatie. Dit is onze eredienst (worship) voor God als levensstijl.

In het spirituele leven kiezen we voor **contemplatie** van het mysterie van de Drie-enige God die ons heeft geschapen en die onze geschiedenis is binnengegaan om de wereld met zich te verzoenen door zijn machtige daden van redding die tot een hoogtepunt komen in Jezus Christus. Contemplatie is een biddend overwegen van het mysterie, een verwonderd zijn, een indruk van verbazing en eerbied voor Gods glorie in alles. Vanuit deze contemplatie kiezen we voor **participatie** in God en Gods bedoeling met het leven in deze wereld. We verwonderen ons over Gods verhaal en verlangen ernaar om te participeren in God zodat we niet langer gepreoccupeerd zijn met onszelf, met onze welvaart, met onze zelfbescherming. Participatie in God bevestigt het leven. God vereren door middel van participatie betekent dat we het leven welbewust leven door te kiezen voor Gods weg in ons persoonlijke leven, in al onze relaties in onze familie en onze samenleving. Het primaire Bijbelse voorbeeld van participatie in God is Jezus zelf. Ons eigen spirituele leven is niets anders dan participatie in God door Christus, want ik zelf leef niet langer, maar Christus leeft in mij (Galaten 2:20).

Ik denk dat ‘de hemelse omhelzing’ een boeiende en draagkrachtige metafoor is waarmee we christelijke spiritualiteit zo kunnen omschrijven en beleven dat er recht wordt gedaan aan Gods liefdevolle initiatief én ons eigen liefdevolle antwoord. Waar Webber de metafoor verbindt met een gebed uit het *Book of Common Prayer* gaan mijn gedachten haast als vanzelf naar de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* artikel 22 waar het beeld van ‘omhelzen’ ook wordt gebruikt:

‘Wij geloven dat de Heilige Geest, om ons ware kennis van deze grote verborgenheid [Gods verzoenende werk in Christus] te doen verwerven, in ons hart waar geloof ontsteekt, dat Jezus Christus met al zijn verdiensten *omhelst*, Hem zich toe-eigent en niets meer buiten Hem zoekt.’

De kerk als vindplaats van spiritualiteit

Het tweede deel van mijn verhaal is gewijd aan de vraag hoe gemeenteopbouw een bijdrage kan leveren aan het ervaren van de gunst van geestelijk leven in de 21^e eeuw. Dat is een uiterste boeiende en naar mijn indruk ook zeer actuele vraag. Alom klinken er geluiden dat er echt wat moet gebeuren en dat de kerk terug moet naar de kern. Juist deze week klonken er

twee gelijkgerichte pleidooien. Naar aanleiding van het boek *Heeft de kerk zichzelf overleefd?* van de godsdienstsocioloog Gerard Dekker werd afgelopen donderdag aan de Vrije Universiteit Amsterdam een symposium gehouden waar Dekker opnieuw waarschuwde voor een verkerkelijkt christendom dat ten kost gaat van het spirituele leven in de lokale geloofsgemeenschap. “Ik pleit niet voor conventikels, maar de kerk moet zich wel weer gaan richten op de omgang met God en zijn Woord.”⁸ En Roel Kuiper, bijzonder hoogleraar christelijke filosofie, sprak afgelopen donderdag ook hier in Putten voor het Contact Orgaan Gereformeerde Gezindte en voerde daar onder meer een pleidooi voor een veel grotere aandacht voor ervaring in de kerk en voor het zien van de kerk als moeder (een beeld dat wat mij betreft wonderwel past bij de metafoer van de omhelzing). Twee quotes: “Persoonlijke geloofsbeleving is belangrijker dan de eredienst.” En over de kerk als moeder: “In de kerk als warme gemeenschap is de liefde van Christus te beleven als een verbindende en stimulerende kracht.”⁹

Heel recent is ook de verschijning van het boek van Henk de Roest met de prachtige titel *Een huis voor de ziel*.¹⁰ Ook hij voert een genuanceerd pleidooi voor een kerk die zich weer meer naar binnen keert om weer contact te maken met de eigen bronnen. Want zonder spiritualiteit, bezieling, zielzorg gaat het niet. “Ik meen (...) dat alleen een kerk die de beweging naar binnen maakt een beweging naar buiten kan maken. Er is een gezamenlijke *concentratie* nodig. Concentratie betekent hier letterlijk ‘samen zijn rond het centrum’.”¹¹

In het gesprek dat over deze dingen gaande is, wil ik vandaag graag dit statement maken: Een kerk die niet aan spirituele gemeenteopbouw doet moet aan missionaire gemeenteopbouw maar niet beginnen.¹²

En daarmee komt de vraag in beeld hoe de kerk een vindplaats van spiritualiteit kan zijn. Hoe kan de kerk een plek zijn waar mensen leren om zich te bevinden in de hemelse omhelzing? Hoe kan de kerk een plek zijn waar mensen leren om de gunst van geestelijk leven te ervaren? Henk ten Voorde heeft zich in zijn lezing geconcentreerd op de liturgie. Dat heeft een zekere legitimiteit, maar spirituele gemeenteopbouw speelt zich niet alleen op zondagmorgen af.¹³

⁸ Nederlands Dagblad vrijdag 16 april 2010: ‘Wel naar de kerk, maar zonder geloof. Vrije Universiteit belegt symposium over nieuw boek Gerard Dekker’.

⁹ Nederlands Dagblad vrijdag 16 april 2010: ‘Soberheid dienst roept weerstand op. Hoogleraar Kuiper voert nieuw pleidooi voor ‘kerk als moeder’.’

¹⁰ Henk de Roest, *Een huis voor de ziel*. Gedachten over de kerk voor binnen en buiten, Meinema Zoetermeer, 2010.

¹¹ Henk de Roest, *Een huis voor de ziel*, blz. 17. Nog een enkel citaat: “Ik ga uit van een benadering van veranderingen in de kerk, die niet uitgaat van het van tevoren vastleggen van doelen en methoden, die helder omljnd zijn of waarop de kerk zich zou moeten richten. De vraag is veel meer wat betekenisvol op een bepaald moment dan dat het gaat om een in de toekomst te realiseren ideaal” (blz. 19). “Het gaat in alle hedendaagse vormen van kerk-zijn telkens om de mogelijkheid van een bezielende ontmoeting met Jezus Christus” (blz. 110).

¹² Ik haast mij om in deze noot direct te zeggen dat spirituele en missionaire gemeenteopbouw niet elkaars concurrenten zijn, sterker nog: ze hebben elkaar heel erg nodig. Toch is naar mijn indruk momenteel van belang dat er naast de overmaat aan aandacht voor missionaire gemeenteopbouw er ook meer ruimte komt voor spirituele gemeenteopbouw.

¹³ Het lijkt me daarom ook minder gelukkig om liturgie en spiritualiteit al te vaak in één adem te noemen omdat de doorsnee-christen liturgie verbindt met de kerkdienst. De kerkdienst als samenkomst van de gemeente mag een hoogtepunt zijn van kerk-zijn, een eenzijdige focus op dit wekelijkse gebeuren is minstens gevaarlijk te noemen voor een gezonde visie op spiritualiteit en kerk-zijn.

Onder spirituele gemeenteopbouw versta ik een bezig zijn met gemeenteopbouw dat zich sterk focust op de spirituele groei en verdieping van de gemeente en haar leden rond vier kernen: spirituele theologie, spirituele vorming, spirituele gemeenschap en spirituele missie.

Deze vierslag ontleen ik aan nog weer een ander auteur: Larry Crabb. Hij is misschien vooral bekend van zijn boeken over pastoraat, over bouwen aan je huwelijk en verbondenheid.¹⁴ Maar vorig jaar verscheen van zijn hand een boek over de kerk: *Real Church. Does It Exist? Can I Find It?*¹⁵ In dit boek vond ik op inspirerende manier onder woorden gebracht waarnaar ik al lange tijd op zoek was, namelijk een antwoord op de vraag hoe ik als voorganger van een christelijke geloofsgemeenschap gericht kan zijn op een werkelijk spirituele gemeenteopbouw zodat de kerk steeds meer een plek wordt waar mensen ervaren wat een voorrecht het is je te mogen bevinden in de hemelse omhelzing van de Vader-Zoon-Geest-God. Dat kan dus lopen via deze viervoudige focus:

- **spirituele theologie**: dat gaat over het leren liefhebben van Gods waarheid en het leren spellen van het verhaal van God
- **spirituele vorming**: dat gaat over het steeds meer lijken op Jezus en ervaren van zijn kracht in onze zwakheid
- **spirituele gemeenschap**: dat gaat over het je met elkaar verbinden in kwetsbaarheid en over zielzorg als een meer spirituele vorm van pastoraat
- **spirituele missie**: dat gaat over het verlangen om in het alledaagse leven als Jezus te zijn voor de ander

Geen stappenplannen dus. Geen focus op kerkdiensten ook, of op zoekers, of op doelgroepen, of op laagdrempeligheid, of op nieuwe aanbidding, of op organisatievormen. Maar een heel inhoudelijke focus waardoor in elk geval bij mij een sterk verlangen wordt aangeraakt om terug te keren naar de kern van kerk zijn. In de woorden van Crabb: “Ik wil deel uitmaken van een samenzijn van christenen, weinig of veel, die spirituele theologie leren, die verlangen naar spirituele vorming, die de prijs betalen van het ontwikkelen van spirituele gemeenschap en die zichzelf geven aan spirituele missie.”¹⁶

Ik wil nu over elke van de vier kernmomenten iets zeggen. En daarbij besteed ik aan het eerste kernmoment, de spirituele theologie, op deze dag waarop we vieren dat de ETA als theologische opleiding 25 jaar bestaat de meeste aandacht

1. Spirituele theologie

Spirituele gemeenteopbouw is diep geïnteresseerd in theologie, spirituele theologie, in het liefhebben van God met heel je verstand, in het leren spellen van Gods verhaal dat een verhaal is van hoop voor alle mensen. Spirituele theologie is een manier van theologie beoefenen die staat in de toonsoort van het gebed en die wordt gekleurd door een hartstochtelijk verlangen om Gods stem te verstaan en Gods visie op het leven op aarde te doorgronden. Spirituele theologie is steeds op zoek, niet naar de waarheid die vastlegt en dichttimmer, maar de

¹⁴ Larry Crabb, *Bouwen aan een gelukkig huwelijk*, Novapress Hoederloo, 1999. Larry Crabb, *Verbondenheid*, Medema Vaassen, 1998.

¹⁵ Larry Crabb, *Real Church. Does It Exist? Can I Find It?* Thomas Nelson, Nashville, 2009. Naast dit boek is ook dit tien jaar eerder verschenen boek van groot belang voor het ontwikkelen van visie op spirituele gemeenteopbouw: Larry Crabb, *Becoming a True Spiritual Community. A Profound Vision of What the Church Can Be*, Thomas Nelson Nashville, 1999.

¹⁶ Larry Crabb, *Real Church*, blz. 153.

waarheid die vrij maakt. Met de woorden van Eugene Peterson: “Spirituele theologie is de aandacht die we geven aan de details van het leven op de weg van Jezus. Het is een protest tegen een theologie die is gedepersonaliseerd tot informatie over God; het is een protest tegen een theologie die is gefunctionaliseerd tot een programma van strategische planning voor God.” En: “Het is de bedachtzame en gehoorzame beoefening van het leven als aanbidding op onze knieën voor God de Vader, van het leven als zelfovergave op onze voeten door God de Zoon na te volgen, en van het leven als de liefde die omhelst en die omhelsd wordt in de gemeenschap met God de Geest.”¹⁷

Spirituele theologie wil de verrassende waarheid (Er is altijd hoop!) op een vitale en creatieve en persoonlijke en bewogen manier ter sprake brengen. Spirituele theologie wil het verhaal van God spellen, meebeleven, mee-maken en laten zien dat onze persoonlijke verhalen liggen ingebed in een veel groter en hoopvoller verhaal. Spirituele theologie wil de God die naar ons toekomt in Jezus (de timmerman uit Nazaret, de leeuw uit Juda, de afdruk van Gods wezen – zijn moeder heet Maria) voor ogen schilderen in al zijn schoonheid, goedheid en waarheid. Spirituele theologie is de aanbidding van, nee, de dans met de Vader-Zoon-Geest-God die ons uitnodigt in een hemelse omhelzing. Spirituele theologie is het liefhebben met je door de Geest aangeraakte verstand van hem die kwam zeggen: ‘De tijd is aangebroken, het koninkrijk van God is nabij, kom tot inkeer en hecht geloof aan dit goede nieuws!’ Spirituele theologie is met levende woorden zorgen voor de ziel van wie luisteren vanuit een verlangen naar bevrijding, genezing en vergeving. Spirituele theologie is een oefening in biddende creativiteit waardoor we het licht zien, soms – even. Spirituele theologie is nadenken met je hart en spreken uit je ziel en liefhebben door woorden heen. Spirituele theologie is zo spreken over God dat de Geest gaat waaien en je het gezicht van Jezus begint te zien: hij kijkt je aan - en zijn blik is zó intens liefdevol!

Het is deze theologie die haar expressie vindt in de prediking, op die momenten dat mensen die van God gezonden zijn om het evangelie te verkondigen het woord nemen. Dat gebeurt veelal in kerkdiensten, maar het kan overal waar vrouwen en mannen de moed hebben om te luisteren naar de stem van de Geest zodat ze woorden als van God kunnen spreken die altijd weer wijzen op Jezus en zijn koninkrijk.

Een spirituele theologie – daar verlang ik naar: spiritualiteit en theologie, samen dansend op de muziek van Gods Geest, en dan genieten van Jezus, gewoon omdat hij zo mooi is, zo goed, zo waar, zo echt mens, zo helemaal God, zo Jezus.

2. Spirituele vorming

Wie de waarheid leert kennen die vrij maakt, zal er ook steeds sterker naar verlangen om persoonlijk in die vrijheid te leven. Dat brengt me bij het tweede kernmoment van spirituele gemeenteopbouw: spirituele vorming. Hoe kunnen christenen groeien in Christus? Hoe komt de vrucht van de Geest tot bloei in mensenlevens? In deze spirituele vorming gaat het om processen en oefeningen die ons helpen om steeds meer op Jezus te gaan lijken. Want het is geen automatisme dat iemand die al zijn of haar hele leven naar de kerk gaat of iemand die kort geleden tot bekering is gekomen, groeit in gelijkvormigheid aan het beeld van Christus.

¹⁷ Eugene Peterson, *Christ Plays in Ten Thousand Places*, blz. 1 en 6.

In veel kerken lijkt het een geaccepteerd verschijnsel te zijn dat de gemeenteleden min of meer trouw naar de samenkomsten komen en eventueel een taak hebben of participeren in een kleine groep, zonder dat er sprake is van een groeiende geestelijke conditie. Soms lijkt het er in kerken op dat de kerkgangers zich als consumenten gedragen: ze zoeken een inspirerende preek, een goede aanbidding, een laagdrempelige sfeer en een gezellige ontmoeting, en als ze dat allemaal vinden zijn ze blij en dankbaar, en als het er niet is uiten ze hun kritiek (het ontbreekt er nog aan dat ze hun geld terug vragen).

Spirituele gemeenteopbouw legt in het verlengde van spirituele theologie veel nadruk op spirituele vorming. Daarin spelen geestelijke oefeningen en geestelijke begeleiding een belangrijke rol. Maar de diepste ontdekking die we zullen doen terwijl we spiritueel gevormd worden is dat juist onze zwakheid en onze pijn een bron van vorming zijn, dat niet onze ervaringen met God talrijker en diepgaander worden maar wel onze dorst naar God (die zich vaak verborgen houdt), en dat ons diepste probleem is dat we verslaafd zijn aan onszelf en niet aan hem die ons geschapen heeft. Spirituele vorming betekent dat we in de geloofsgemeenschap samen zijn om te leren ervaren wat het betekent om tegen Jezus te zeggen: ‘U moet groter worden, en ik kleiner’ (Johannes 3:30).¹⁸

3. Spirituele gemeenschap

Een spirituele theologie concreet wordt in spirituele vorming kan niet zonder een spirituele gemeenschap. Hier komen we bij de kern van kerk zijn. Ik zie die kern zo: kerk gebeurt waar mensen zich in Christus liefdevol met elkaar verbinden. Kerk is overal waar liefdevolle gemeenschap is met Christus in het midden. We hebben het dan dus niet over activiteiten, kerkdiensten, programma's, kerkelijke vergaderingen of een kleine groepen structuur. Dat alles kan de bedding vormen waarin spirituele gemeenschap gaat stromen. Maar die spirituele gemeenschap zelf ontstaat waar mensen zich vanuit hun kwetsbaarheid met de ander verbinden op zoek naar het leven van Christus in hen. Spirituele gemeenschap vraagt om werkelijke ontmoeting met mijn broeder en mijn zuster.

En nee, dat is niet gemakkelijk. Het is gemakkelijker en geeft meer bevrediging om actief te worden voor Gods koninkrijk dan om goed te leren opschieten met burgers van dat koninkrijk. Actief bezig zijn met goede dingen doen in de wereld heeft als neveneffect dat we niet de slechte dingen onder ogen hoeven te zien die in onze gemeente of in ons hart spelen. Als je je zorgen maakt over de kwaliteit van de programma's die je in de gemeente draait, hoef je even niet te denken aan de kwaliteit van de relaties tussen de kinderen van God die door Jezus bij elkaar zijn gebracht in de gemeente.

Maar spirituele gemeenteopbouw legt juist hier de focus: er wordt steeds gezocht naar ontmoetingen tussen mensen waarin de kracht van Christus in aanraking kan komen met onze

¹⁸ Voor een verdiepende kennismaking met spirituele vorming zijn deze boeken belangrijk: Graham Tomlin, *Geestelijk fit. Het belang van christelijke karaktervorming*, Voorhoeve Kampen, 2008 (Engelse titel: *Spiritual Fitness. Christian Character in a Consumer Society*); Dallas Willard, *Heel je ziel en zaligheid. Worden als Jezus*, Coconut Almere, 2004 (Engelse titel: *Renovation of the Heart. Putting on the Character of Christ*); Dallas Willard, *The Divine Conspiracy. Rediscovering Our Hidden Life in God*, HarperCollins New York, 1997. Dallas Willard, *The Spirit of the Disciplines. Understanding How God Changes Lives*, HarperCollins New York, 1988. Zie ook: Jos Douma, *De ontmoeting*, blz. 140-146.

zwakheid. Het gaat daarin om oprechte zielzorg, om ontmoetingen waarin zielen zich met elkaar verbinden, waar we onze schaamte overwinnen, waar zonden aan de oppervlakte komen, waar mislukking genade ontmoet, waar heilig verlangen groeit om ons samen te bevinden in Gods genadige omhelzing.¹⁹

4. Spirituele missie

Als we tenslotte stil staan bij het vierde kernmoment, blijkt spirituele gemeenteopbouw uiteindelijk gericht te zijn op de missionaire kracht van de gemeente en van de christen. Spirituele missie betekent dat het in spirituele gemeenteopbouw er ook om gaat dat christenen van binnenuit gaan verlangen om de missie van Gods koninkrijk in de praktijk te brengen: mensen in aanraking brengen met Jezus, in de context van gerechtigheid en barmhartigheid. Een echte kerk weet, met de woorden van Larry Crabb, dat goed doen in deze wereld weinig verlossende kracht heeft tenzij degenen die goed doen Jezus kennen, op Jezus lijken en op de manier van Jezus relaties aangaan, in de kracht van Jezus, allereerst in hun gezinnen en gemeentes, en vervolgens ook in de cultuur om hen heen.²⁰

Want dit is het waar mensen ten diepste naar op zoek zijn: verbondenheid, gezien worden, gekend worden, onvoorwaardelijk aanvaard worden in hoe je op dat moment bent. En ook christenen willen geïnspireerd door de Geest van Jezus niets liever dan van deze wereld een klein beetje een betere plaats maken, in de bescheiden vorm die dat kan aannemen binnen de mogelijkheden van een mensenleven. Vanuit de inspiratie van het hemelse visioen van een nieuwe aarde waar vrede en gerechtigheid wonen. Hoor, daar klinkt een stem: ‘Alles maak ik nieuw’ (Openbaring 21:5).²¹

Zo kom ik aan het einde van een ruwe schets van wat ik versta onder spirituele gemeenteopbouw als die manier van bezig zijn met de groei van de kerk die zich sterk focust op het zich leren bevinden in de hemelse omhelzing van de drie-enige God. En voordat ik afrond met nog een beeld, wil ik u graag ook attenderen op een volgens mij heel praktische weg waarlang de thematiek van spiritualiteit in de gemeente ter sprake kan worden gebracht. Ik doel op de spiritualiteitwijzer die in de voorbije maanden is ontwikkeld. Ik ga daar nu niet uitgebreid op in, maar zeg wel dat ik goede hoop heb dat het concept van negen verschillende spirituele talen die mensen spreken een mooie invalshoek kan zijn om tot openhartige ontmoetingen te komen waarin het gesprek over onze zoektocht naar God kan worden gevoerd.²² Meer informatie staat in het programmaboekje, en u kunt straks bij de computers zelfs een test doen.

¹⁹ Een verdiepende uitwerking van wat spirituele gemeenschap is en hoe deze tot stand komt is met name te vinden in deze drie boeken van Larry Crabb: *Becoming a True Spiritual Community*; *Recht uit de ziel*. Communicatie zoals God het bedoeld heeft, Medema Vaassen, 2005 (Engelse titel: *Soul Talk*. Speaking with Power Into the Lives of Others); *Verbondenheid*, Medema Vaassen, 1998 (Engelse titel: *Connecting*. Healing for Ourselves and Our Relationships)

²⁰ Larry Crabb, *Real Church*, blz. 152.

²¹ Twee missionaire boeken die heel goed passen bij dit vierde kernmoment zijn: Daniël de Wolff, *De ontdekking van het koninkrijk*. Verslag van een persoonlijke zoektocht, Medema Vaassen, 2008; Tom Shine, *De Nieuwe Samenzweerdere*. Werken aan de toekomst, mosterdzaadje voor mosterdzaadje, Buijten & Schipperheijn Amsterdam, 2008 (Engelse titel: *The New Conspirators*. Creating the Future One Mustardseed at a Time). Zie ook mijn boek: *Jezus uitstralen*. Worden als Hij, Kok Kampen, 2005.

²² Website: www.spiritualiteitwijzer.nl. Boek: Gary Thomas, *Jouw spiritualiteit*. Geloven zoals je bent, Buijten & Schipperheijn Amsterdam, 2010 (Engelse titel: *Sacred Pathways*. Discover Your Soul's Path to God). In dit

Uitleiding: de zegenende omhelzing van het kruis

Ik ben dit verhaal begonnen met een crucifix, beeld van de gekruisigde Christus. ‘Hij kijkt naar mij en ik naar hem. En dat is genoeg.’ In de Fonteinkerk in Haarlem, waar ik voorganger ben, hangt sinds enkele maanden een houten kruis. Onze kerkzaal is een vrij hoge ruimte, en de achterwand loopt een beetje rond. Hoog aan die wat holle muur hangt dat kruis. En toen dat kruis werd gemaakt is er eigenlijk alleen maar nagedacht over het materiaal en de kleur en de grootte ervan. Maar toen het kruis er eenmaal hing, en de felle lichten in het hoge plafond gingen aan, toen bleek opeens dat de schaduw een gebogen vorm aannam. En we zagen opeens dat dat kruis een omhelzing uitbeeldde. De armen van het kruis maken een zegenend en omhelzend gebaar.

Kijken naar het kruis
en liefdevol denken aan hem die is opgestaan
en geloven dat je je mag bevinden in de hemelse omhelzing van de drie-enige God
– dat is ten diepste:
christelijke spiritualiteit,
de gunst van het geestelijk leven.